

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษารูปแบบ สัญลักษณ์ และความหมายในธนบัตรของพระมหากษัตริย์
จากเงินพดด้วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 ถึง 4)

ชื่อและนามสกุล นายมานิต หละบิลลา

แขนงวิชา ไทยคดีศึกษา

สาขาวิชา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอูดี
2. รองศาสตราจารย์ ดร. สุวัฒนา ชาติานิติ

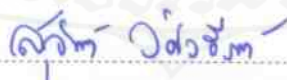
วิทยานิพนธ์นี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2555

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ปิชนาถ นูนาค)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอูดี)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุวัฒนา ชาติานิติ)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจินต์ วิสารานนท์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ การศึกษารูปแบบ สัญลักษณ์และความหมายในธนบัตรของพระมหากษัตริย์

จากเงินพดด้วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 ถึง 4)

ผู้วิจัย นายมานิต หละบิลลา รหัสนักศึกษ 2491000911 **ปริญญา** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา)

อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์มัลลิกา มัสอูดี (2) รองศาสตราจารย์ ดร. สุวัฒน์ ชาติานิติ

ปีการศึกษา 2555

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ประวัติความเป็นมาและรูปแบบของเงินพดด้วง (2) ความหมายในธนบัตรของพระมหากษัตริย์ (3) ความหมายของตราสัญลักษณ์บนเงินพดด้วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 มีความเกี่ยวข้องกับธนบัตรของพระมหากษัตริย์

วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ พระราชพงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง และพระราชบัญญัติต่าง ๆ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย พบว่า (1) ประวัติความเป็นมาของเงินพดด้วง เงินพดด้วง เป็นเงินตราของไทย มีน้ำหนักและความบริสุทธิ์ กำหนดไว้เป็นมาตรฐาน มีตราสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาลประทับไว้เป็นสำคัญ จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นเงินตราในระบบเศรษฐกิจตั้งแต่สมัยสุโขทัย และใช้เป็นของที่ระลึกในงานพระราชพิธี เงินพดด้วงมีรูปแบบเป็นเงินรูปทรงกลม ทำด้วยเงินบริสุทธิ์มีตราประทับที่ด้านบนและด้านล่าง (2) ความหมายใน “ธนบัตร” ของพระมหากษัตริย์ คือ ความเป็นใหญ่ในทรัพย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เป็นครั้งแรก ตราสัญลักษณ์ที่ใช้ติดกับบนเงินพดด้วงสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 มีความหมายเกี่ยวข้องกับ “ธนบัตร” คือ 1) พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของทรัพย์ โดยการได้มาด้วยความชอบธรรม 2) พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชทรัพย์ในการบริหารประเทศ และเกิดเสถียรภาพในระบบเศรษฐกิจ (3) ความหมายของตราสัญลักษณ์บนเงินพดด้วง ด้านบนเป็นรูปจักร มาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์คือ เป็นอาวุธของพระนารายณ์ หมายถึงพลังอำนาจ และมาจากความเชื่อของพุทธศาสนา คือ รูปธรรมจักร หมายถึง พระธรรมจักรกับปวัตตสูตร และในสมัยรัตนโกสินทร์หมายถึงราชวงศ์จักรี ด้านหน้าของเงินพดด้วงเป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ แต่ละรัชกาลแตกต่างกัน รัชกาลที่ 1 ใช้ตราอุณาโลม มาจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ คือ พระเนตรที่สามของพระอิศวร และมาจากความเชื่อของพุทธศาสนา คล้ายดอกบัวและสังข์ หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน รัชกาลที่ 4 ใช้มงกุฎ มาจากพระนามเดิม “เจ้าฟ้ามงกุฎ” นอกจากนี้บางตราสัญลักษณ์มาจากความเชื่อในพิธีกรรมการปลุกข้าว “ตราเฉลว” ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หมายถึงการคุ้มครองให้ฉลาดแคล้วจากสิ่งเลวร้าย เพื่อความเป็นสิริมงคล รูปสัญลักษณ์บนเงินพดด้วงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ และส่งเสริมสถานภาพในองค์พระมหากษัตริย์

คำสำคัญ สัญลักษณ์ เงินพดด้วง ธนบัตร รัตนโกสินทร์

Thesis Title: The Study of the Style and Meaning of Symbols Representing the King on Pod Duang Coins in the Rattanakosin Period (King Rama I – King Rama IV)

Researcher: Mr. Manit Labilla, **ID :** 2491000911; **Degree:** Master of Arts (Thai Studies);

Thesis advisors: (1) Mallika Masudi, Associate Professor, (2) Dr. Suwattana Thadaniti, Associate Professor;

Academic year: 2012

Abstract

This research was aimed to study (1) history and type of Pod Duang money (bullet money), (2) meanings of king's proprietor, and (3) meanings of symbols on Pod Duang money during the Early Rattanakosin Period, from the reign of King Rama I to the reign of King Rama IV and their relation with king's owner of wealth.

This research is a qualitative research, by studying historical documents such as royal chronicles, The Law of the Three Seals, and royal acts. Data analysis was done using descriptive approach.

Research results and findings are as follows: First, silver Pod Duang money was a Thai currency with standard denomination valued by weight and silver content. Each Pod Duang is marked with the symbol of the reigning dynasty and the ruling king. It was used as a currency since the Sukhothai Period, and serves as souvenirs in royal ceremonies. Typologically, Pod Duang is round, made of pure silver with marks on upper part and front part. Secondly, the meaning in king's owner of wealth is the lord of money; the meaning was first used by King Rama IV. The marks used on the coins from the reign of King Rama I to the reign of King Rama IV carry symbolic meanings relevant to "proprietor". Three meanings of marks include 1) kings are owner of wealth acquired by legitimacy, 2) kings use royal money for the administration of the nation and economic stability, and 3) the figure of a disc on the upper part of the coin is from Hindu belief; it is a weapon of Vishnu, symbolizing power, and it might have also come from Buddhist belief that disc symbolizes the Wheel of the Law or the first Buddhist teaching, and during the Rattanakosin Period the disc symbolized the emblem of the Chakri Dynasty. The signs or marks in the front are the symbols of ruling kings of different reigns. For example, Unalom (infantry cap insignia) sign was used by King Rama I; and it derived from Hinduism--the third eye of Shiva, and it also came from Buddhist belief--lotus and conch shell which symbolize the prosperity of the nation. King Rama IV used the crown as the symbol because his name is King Mongkut (the word "mongkut" means crown). Furthermore, some symbols derived from a belief related to rice cultivation ceremony, such as the "Chalew" (a triangular woven object made of bamboo strips) that was used in the reign of King Rama III, symbolizing protector and auspiciousness. Symbols on the silver Pod Duang coins were created to honor royal institution and to pay respect to higher status of kings.

Keywords: Symbol, Pod Duang money, Thanabodi or owner of wealth, Rattanakosin Period

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถเป็นอย่างยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ มัลลิกา มัสอูดี แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒน์ ธาตานิติ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ให้คำแนะนำ และติดตามการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้อย่างใกล้ชิดตลอดมา นับตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสำเร็จเรียบร้อย สมบูรณ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปิยนาด บุณนาค ที่กรุณาเป็นประธานกรรมการ ในการสอบปกป้องวิทยานิพนธ์ ขอขอบพระคุณอาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ที่ให้ข้อคิดกำหนด หัวข้อเรื่องและโครงร่างการทำวิจัย ขอขอบพระคุณอาจารย์นวรรตน์ เลชะกุล ที่ช่วยแนะนำความรู้ เรื่องเงินพดด้วง เบี้ย และประทับทำให้งานวิจัยครอบคลุมวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ขอขอบพระคุณ อาจารย์ช่อทิพย์ จำนงค์วัณย์ ที่กรุณาให้ความรู้เรื่องการปริวรรตเงินตราและช่วยตรวจทานแก้ไข ขอขอบพระคุณพระครูอุโฆสธรรมคุณ (นิยม ฤทธิ์เดช) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ที่ได้ให้ความรู้ ในเชิงพุทธศาสตร์ ขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช ที่ให้ทุนอุดหนุนในการทำ วิทยานิพนธ์

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณาจารย์ แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช เพื่อนนักศึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ทุกท่านที่ได้กรุณาให้การสนับสนุน ช่วยเหลือและให้กำลังใจตลอดมา

มานิต หละบิลลา

ตุลาคม 2555

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นปัญหา	1
ประเด็นปัญหาการวิจัย	4
วัตถุประสงค์	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
วิธีการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
ข้อจำกัดในวิทยานิพนธ์	5
ทบทวนวรรณกรรม	5
บทที่ 2 เงินพดด้วง	13
ความเป็นมาของเงินตรา	13
เงินพดด้วงสมัยก่อนรัตนโกสินทร์	32
เงินพดด้วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	39
กิจกรรมที่ใช้เงินพดด้วง	49
การยุติการใช้เงินพดด้วง	67
บทที่ 3 ความเชื่อในธนบดี	73
ความหมายของธนบดี	76
พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์	82
การสะสมทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์เพื่อประชาชน	85

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 รูปแบบ สัญลักษณ์และความหมายในธนบัตรของพระมหากษัตริย์จากตราประทับ	
บนเงินพดด้วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 ถึง 4).....	90
รูปแบบของเงินพดด้วง	91
ความเป็นมาและความสำคัญของตราประทับ	94
สัญลักษณ์และความหมายของตราบนเงินพดด้วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	100
ความหมายในธนบัตรของพระมหากษัตริย์จากตราประทับบนเงินพดด้วง.....	134
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	141
ผลการวิจัย	141
อภิปรายผล	149
ข้อเสนอแนะ	150
บรรณานุกรม	152
ภาคผนวก	161
ก เงินตราของอาณาจักรต่างๆ ที่พบในแผ่นดินสยาม.....	162
ข ผู้ผลิตเงินพดด้วง.....	171
ค การผลิตเงินพดด้วง.....	178
ง เสนาบดีกรมพระคลัง.....	182
จ ธรรมเนียมบาล.....	185
ฉ สัญลักษณ์รูปมงคล 108 ประการ.....	190
ช ตราพระจุลมงกุฎ (พระเกี้ยว).....	195
ซ ตราช่อรำเพย.....	197
ประวัติผู้วิจัย	200

ณ

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1	
ความแตกต่างของเงินพดด้วงชนิดที่ทำด้วยเงินขนาดหนึ่งบาท	
ในแต่ละสมัย	93
ตารางที่ 4.2	
สัญลักษณ์และความหมายของตราประทับบนเงินพดด้วง	
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1 ถึง 4	131

ญ

สารบัญญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1	ตราจักรสมัยต่าง ๆ 40
ภาพที่ 2.2	ตราอุณาโลม 41
ภาพที่ 2.3	ตราครุฑ 41
ภาพที่ 2.4	ตราปราสาท 42
ภาพที่ 2.5	ตราครุฑเสี้ยว 43
ภาพที่ 2.6	ตราดอกไม้ 43
ภาพที่ 2.7	ตราหัวลูกศร 43
ภาพที่ 2.8	ตรารวงผึ้ง 43
ภาพที่ 2.9	ตราเฉลว 43
ภาพที่ 2.10	ตราใบมะตูม 43
ภาพที่ 2.11	ตรามงกุฏ 44
ภาพที่ 4.12	ตราจักร 101
ภาพที่ 4.13	ตราจักรในรูปแบบต่าง ๆ สมัยรัตนโกสินทร์ 106
ภาพที่ 4.14	ตราตรีศูลหรือตรากรี 108
ภาพที่ 4.15	ตราอุณาโลม 110
ภาพที่ 4.16	ตราครุฑยุคแรก 113
ภาพที่ 4.17	ตราครุฑลักษณะต่าง ๆ 115
ภาพที่ 4.18	ตราเฉลว 116
ภาพที่ 4.19	ตราปราสาท 118
ภาพที่ 4.20	ตราใบมะตูม 120
ภาพที่ 4.21	ตราดอกไม้ 122
ภาพที่ 4.22	ตราหัวลูกศร 123
ภาพที่ 4.23	ตรารวงผึ้ง 125
ภาพที่ 4.24	ตราพระเต้า 126
ภาพที่ 4.25	ตรามงกุฏ 128